

JOAN SALVAT-PAPASSEIT (1894-1924)

RES NO ES MESQUI...

Isidor Cònsul

Sóc, com home de lletres, d'imaginació escassa, més aviat elemental: tot ho he vist o viscut(...) No he escrit mai sense mullar la ploma al cor, esbatanat. Així s'autoretratava Joan Salvat-Papasseit en unes notes de la primera joventut, vida i literatura com a realitats trenades l'una amb l'altra, companys de camí indestriables i conceptes que es conjugaven plegats en una relació de parionatge. Els àmbits sinuosos de la literatura serviren al poeta per a sublimar una vida que hauria volgut menys traumàtica, i la poesia li esdevingué una alternativa essencial per a idealitzar els trets d'una existència que li fou poc amable. La biografia de Joan Salvat-Papasseit dibuixa el traç gruixut d'una suma d'impotències: una vida marcada per la brevetat, la misèria i la malaltia. I el poeta, rebel a la dissort que el condicionava, s'afirmà amb força en els contraris oposats a la pròpia adversitat: en el somni, sobretot, d'un vitalisme optimista, apassionat, entusiasta, vibrant, totalitzador i nou. Així fluí la intensitat i la puresa d'una obra més aviat breu i els registres elementals d'una veu que, en la poesia catalana, personifiquen, millor que cap altra, les qualitats del poeta jove.

Ja en el tram final de la seva vida, Salvat-Papasseit va mantenir correspondència, des de diferents sanatoris, amb Josep Ma López-Picó. D'aquesta relació epistolar es pot espigolar la paradoxa d'un tarannà vital i els trets d'un engrescament optimista, tot i la

malaltia que se l'enduia. El secret d'aquest entusiasme, diu, ve del fet d'haver sofert molt: **A mida que he pogut lliurar-me de fatigs he estimat la vida i les coses del viure com un enamorat de la primera volada. I així em teniu avui a un Sanatori, però amb un contentament de les coses que em volten que no en sé parió en el meu record. (...)** Hom ha passat misèries, hom ha estat acollit a l'"Asilo Naval", hom ha fet vint oficis; sense pare, amb la mare malalta; hom ha estat explotat de mala manera que s'ha fet anarquista pels que eixorquen la vida; però estima i "estima" que només ploraria d'estimar. I creu en Déu per això; perquè hom pot estimar. Cada matí en obrir el balcó o la finestra, dóna gràcies a Déu perquè això li és permès encara una altra vegada. Només des de la intensa elementalitat d'aquesta actitud podien saltar, nets, els versos de Res no és mesquí ni cap hora és isarda.

UNA BIOGRAFIA POC AMABLE

Joan Salvat-Papasseit va néixer a Barcelona, al número 93 del carrer del Comte d'Urgell, el 16 de maig de 1894. La seva mare malaltejava i el pare, que era fogoner i treballava per a la Companyia Transatlàntica, morí d'accident, el juliol de 1901, a bord del vapor "Montevideo", en el trajecte de Barcelona a Cadis. El nen Salvat-Papasseit només tenia set anys i la mare es va veure obligada a cercar la protecció de l'"Asilo Naval Espanyol" que era instal·lat en una corbeta, al port de Barcelona: el noi hi visqué internat fins als dotze anys.

Sembla que en aquests temps d'entrada a l'adolescència sentí qualche anhel de vocació religiosa i ell mateix, en les notes autobiogràfiques esmentades, escriu que **Ais dotze anys jo era pur com no pot repetir-se, i el meu destí l'Església.** Tot i això, el 1913 entrà d'aprenent en una adrogueria i més tard en un taller d'escultura religiosa. Era molt jove però ja havia començat el llarg festeig amb Carme Eleuterio. Fins a 1917 que començà a treballar a les Galeries Laietanes, Salvat-Papasseit passà pel tast de diferents oficis, un dels

quals, entre 1915 i 1916, el va dur uns mesos a fer de vigilant nocturn al moll, experiència que inspirà un dels seus poemes més coneguts, Nocturn per a acordió.

De manera paral·lela conegué Emili Eroles, Antoni Palau i Joan Alavedra, entre altres, que progressivament l'introduïren en diferents cenacles culturals, artístics i polítics barcelonins. Per mitjà d'Alavedra, per exemple, entaulà amistat amb Daniel Cardona i connectà amb els cercles del nacionalisme més radical. Eren els temps de descoberta de la realitat, d'exaltació bohèmia i passà per les beceroles de la lluita social: es convertí en un lector voraç de Gorki, col·laborà, entre altres publicacions, a "Los Miserables" i s'afilià a la Joventut Socialista. Desenganyat, però, pel capteniment socialista durant la Guerra Mundial, n'abandonà la militància i evolucionà cap a un individualisme de tipus anarquitxant i nietzschian, influenciat, segons que sembla, pel coneixement dels pintors Joaquim Torres-Garcia i Rafael Barrades. El 1917, a més, havia entrat a treballar a les Galeries Laietanes per organitzar-hi la secció de llibreria. La vida li féu, llavors, un tomb considerable: la feina li va permetre de convertir la secció comercial en un centre d'agitació literària i en un indret de recepció dels neguits de les avantguardes. J.V. Foix recorda, a Catalans de 1918, que Salvat **em sol guardar tot de revistes italianes i franceses d'avançada que rep amb enganyosa regularitat**. El març d'aquell mateix any començà a publicar "Un Enemic del Poble. Fulla de subversió espiritual", on sortiren els seus primers poemes i els aforismes de Mots propis. La febre per la novetat i l'estètica d'avantguarda continuà amb la publicació de l'únic exemplar de la revista "Arc Voltaic", el febrer de 1918. L'activitat a la llibreria de les Galeries era d'un enorme dinamisme i durant tot aquest temps, Salvat-Papasseit hi féu nombroses coneixences i amistat amb artistes i escriptors: Josep M. Junoy, Xavier Nogués, J.V. Foix, Joaquim Sunyer, Joaquim Folguera, Manolo Hugué, Josep M. López-Picó, Josep Obiols i Tomàs Garcés, entre altres. D'una manera gradual es distancià del renou avantgardista i, el 1921, féu sortir el primer número de "Proa", una publicació que buscava

el seu espai en geografies de post-avantguarda.

La vida de Salvat-Papasseit, però, era marcada per l'estigma d'un venciment a curt termini: el 1918 esposà Carme Eleuterio (Jo me l'he triada/ moreneta i prima/ moreneta i prima/ que sembla un palmó) i en pocs anys, un darrere l'altre, arribaren els goigs de la paternitat -les filles Salomé i Núria- els tropells de la malaltia pulmonar i la doble visita de la mort que coincidí en el malfat d'un mateix any. Si el mes de febrer es presentà per a endur-se'n la Núria, la filla petita, mesos després feia la visita definitiva al poeta, el 7 d'agost de 1924.

La primera crisi de la greu hemoptisi que el consumia l'havia patida uns mesos després del seu matrimoni i, des de 1918, els problemes de salut l'obligaren a sovintejades cures de repòs a Sitges, a Sant Just Desvern i a Matadepera, entre altres indrets. I els tres darrers anys de la seva vida seguiren les fites d'un calvari agònic de sanatori en sanatori: a Fuenfría, en ple Guadarrama, a Les Escaldes, a Vernet i a Amelie-les-Bains. Tot i la tuberculosi, foren anys d'intensa activitat poètica que era alhora de rebel·lia íntima i de passió per la joia de viure com es pot seguir en un dels seus poemes més colpidors, Tot l'enyor de demà.

DE L'ASSAGISTA AL POETA

Tot i que per a la literatura catalana interessa, sobretot, l'obra del Salvat poeta, no es pot oblidar el procés evolutiu de l'home de lletres que comença en els articles revolucionaris d'Humo de fàbrica (1918), sovint només uns pamflets que signava amb el pseudònim "Gorkiano", i que continua a Mots propis, aforismes apareguts a la revista "Un Enemic del Poble". Ambdós reculls n'emmarquen l'evolució des d'una etapa de revolta elemental i de crítica político-social (Humo de fàbrica), fins a la crisi que el va dur a una reflexió moral sobre l'home i el seu entorn, influïda per Nietzsche i Torres-García (Mots propis). Encara tenia

projectat un altre volum de prosa, La ploma d'Aristarc, que mai no edità, on tenia previst d'encabir els papers dispersos de la seva producció assagística. El circuit d'aquesta evolució es tanca en la maduresa original d'un escriptor instal·lat dins l'univers de la poesia on va entreveure diferents possibilitats de realització estètica, personal i metafísica.

El primer poema que publicà fou el cal·ligrama Columna vertebral: sageta de foc, el desembre de 1917, en el n. 9 d'"Un Enemic del Poble". Salvat-Papasseit vivia llavors l'enlluernament del Futurisme i el Cubisme, i, de manera general, per l'impacte de les propostes d'avantguarda. Endut per la novetat, assajà amb entusiasme la ruptura formal i ideològica que és a la base, sobretot, del primer llibre, Poemes en ondes hertzianes (1919), un volum obert a la connexió amb les avantguardes europees. Els versos trencaven la geometria convencional de la poesia, les paraules s'afirmaven en llibertat i moviment, els jocs formals indiscriminaven majúscules i minúscules, i dibuixaven cal·ligrames en el marc d'una literatura -la catalana- dominada pel seny i presidida per l'ordre clàssic del noucentisme. A banda d'esquinçar les formes tradicionals, els poemes de Salvat s'esmerçaven a cantar el maquinisme i el progrés tècnic rera la seducció de Tomasso Marinetti i de Guillaume Apollinaire.

També el segon volum, L'irradiador del port i les gavines (1921) semblava rodar pel mateix camí i afirmava, sota mateix del títol, la seva condició de Poemes d'avantguarda. Ara bé, tot i l'engrescament i la força de composicions inequívocament cubistes i futuristes, L'irradiador del port i les gavines marcà modulacions importants que n'apaivagaven el ressò i recuperaven, alhora, tècniques tradicionals i usos populars de la poesia. Aquest segon volum, doncs, suposà un punt cabdal d'inflexió que, després de travessar el parèntesi èpic i nacionalista de Les conspiracions (1922) -fruit de la seva estada al Guadarrama- arrodoní, a La Gesta dels Estels (1922), la formulació més coherent de la poètica salvatiana. Són els contorns d'una poesia elaborada en una cruïlla de tendències, una obra de mestissatge

estètic, una poètica caracteritzada per un suau realisme interior i on els trets de la quotidianitat conviuen sense dissonàncies amb els jocs formals de les primeres avantguardes, elements de mètrica convencional i formes manllevades de la tradició popular.

Sàviament estructurada, aquesta poètica de conjunció apareix de nou a El poema de la rosa als llavis: trenta composicions que s'organitzen en un bell poema narratiu i simbòlic on s'exposa el goig d'una història d'amor viscuda pel poeta: amb tota probabilitat, sembla, durant l'estada a l'Etablissement Thermal de les Escaldes. Bastit en una arquitectura de vint seccions, la veu del poeta s'hi comporta com a experta en arts d'amor mentre l'estimada n'esdevé una novícia disposada a aprendre'n tot el repertori de coneixements. La història d'una iniciació a la ciència d'eros, on estimar esdevé culte, un procés de sacralització i una litúrgia en la qual el poeta oficia de sacerdot.

Ossa Menor, el darrer llibre de Salvat-Papasseit, era el plec de fulls amb obra inèdita que guardava sota el coixí a l'hora de la seva mort. Aparegué pòstumament el 1925, editat pels seus amics, i es concreta com un repertori antològic de la producció poètica salvatiana. Així algun cal·ligrama (Batzec!) fa costat a poemes sobre la realitat quotidiana (L'ofici que més m'agrada), a madrigals, nocturns i pomes mariners, records personals, poemes amorosos que continuen l'erotisme del llibre anterior i composicions que plantegen l'angoixa d'una mort que s'endevina propera, com en la composició Omega.

* * * * *

Com l'arc tibet que és a l'origen de les sagetes que creuen els seus versos, l'obra de Salvat-Papasseit neix i creix de la tensió entre el poeta i la realitat. Una tensió que passà llampant per una successió d'etapes, superà diverses estratègies ideològiques i es nodrí

d'estètiques que poden semblar fins i tot antagòniques. Evolucionà des del cal·ligrama fins a la cançó en un viatge poètic que és a l'inrevés d'allò que assenyalen els manuals de la convenció. A cavall de la malaltia estimà amb entusiasme cada bri de vida que li era permès i dels trencaments d'avantguarda que caracteritzen els primers poemes passà a poetitzar els contorns d'un recer personal cada vegada més interior i mític. Un recer governat per l'amor i l'entusiasme de la vida: un realisme intimista que contrapunta el goig i la passió de sentir-se viu amb tocs de nostàlgia i elegia. Només cal acostar-se, per comprovar-ho, al poema Tot l'enyor de demà, un dels més intensos de la lírica salvatiana.

Isidor Cònsul

BIBLIOGRAFIA

OBRA POETICA

Poemes en ondes hertzianes. Publicacions Mar Vella. Barcelona, 1919

L'irradiador del port i les gavines. Barcelona, 1921

Les conspiracions. Barcelona, 1922

La gesta dels estels. Publicacions de La Revista. Barcelona, 1922

El poema de la rosa als llavis. Barcelona, 1923

Ossa Menor. Barcelona, 1925

Poesies, a cura de Joaquim Molas. Editorial Ariel. Barcelona, 1978

El poema de la rosa als llavis, a cura de Joaquim Molas. Editorial Ariel. Barcelona, 1982

Poesies. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1991

OBRA EN PROSA

Gorkiano, Glosas de un socialista. Publicació de "Sabadell federal". Sabadell, 1916

Humo de fábrica. Barcelona, 1918

Els nens de la meva escala i Dites d'infant. Llibreria Nacional Catalana. Barcelona, 1926

Mots propis i altres proses, a cura de J.M. Sobré. Edicions 62. Barcelona, 1977

Humo de fábrica. José Batlló, editor. Barcelona 1977

Humo de fábrica. Galba edicions. Barcelona, 1977

Els nens de la meva escala i Dites d'infant. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, 1983

EPISTOLARI

Epistolari de Joan Salvat-Papasseit, per Amadeu J. Soberanas i Lleó. Edicions 62. Barcelona 1984

Postals a les filles, a cura de Amadeu J. Soberanas. La Magrana. Barcelona, 1986

ESTUDIS I ASSAIGS SOBRE JOAN SALVAT-PAPASSEIT

Josep M. Castellet, Salvat-Papasseit i la introducció del realisme a la poesia catalana. Dins Poesia, realisme, història. Barcelona, 1965

J.V. Foix, Salvat-Papasseit. Dins Catalans de 1918. Edicions 62. Barcelona, 1986

Joan Fuster, introducció a Poesies. Ariel. Barcelona, 1962; reproduïda a Contra el noucentisme, crítica. Barcelona 1977

Josep Gavalrà, "L'irradiador del port i les gavines", de Joan Salvat Papasseit. Editorial Empuries. Barcelona, 1987

Carles Miralles, Per una lectura de Salvat-Papasseit, dins Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana. Edicions el Mall. Barcelona, 1986

Joaquim Molas, Joan Salvat-Papasseit. Dins Riquer/Comas/Molas, Història de la Literatura Catalana (Volum 9). Editorial Ariel. Barcelona, 1987.

Josep Pla, El poeta Joan Salvat-Papasseit. Dins Homenots. Quarta sèrie. Dins Obra completa (Volum XXIX). Editorial Destino. Barcelona, 1975.

UNA SELECCIO DE DISCOGRAFIA

Lluís Llach, La casa que vull. Dins I si canto trist. Movieplay S 32523. Barcelona, 1974

Martí Llauredó, Cançons d'enamorats. Concèntric 6006 HC. Barcelona,

1965

Ovidi Montllor, Salvat-Papasseit. Edigsa CM 405. Barcelona, 1976

1968 Teresa Rebull, Arquer d'amor/ visca l'amor. Concèntric 5710-SUL. Barcelona,

Xavier Ribalta, Tot l'enyor de demà. Polydor 2385034. Madrid, 1972

Joan Manuel Serrat, Res no és mesquí. Edigsa CM 433. Barcelona, 1977